

4. STEFAN LĂCUSTĂ, ALEXANDRU CORNEA ȘI A DOUA
DOMNIE A LUI PETRU RAREȘ, 1538—1546.

Stefan al VI-le Lăcustă, 1538—1540. Soliman pedepsi și țara Moldovei pentru necredința domnului ei, dînd'o în prada sălbatecelor sale trupe. Boierii vîzînd prăpădenia ce venise asupra țării, se întruniră la satul Rădăuți lîngă Suceava, sfătîndu-se ce ar fi de făcut în grelele împrejurări în care se aflau. Se hotărîră a trimite un sol la sultanul Soliman, care după ce arsesese Iașii, cuprinsese Suceava, spre a'l ruga de iertare. Aleseră deci pe boierul Trifan Ciolpan, care să meargă la sultanul și să'i ceară numirea unui domn pe placul lui. Rugămintele lui imblînziră inima împăratului turcesc, care trimise către boieri îndărăpt pe Ciolpan, împreună cu un ciauș purtător unor scrisori, prin care cu toții erau chemați înaintea lui la Suceava. «Boierii veniră și se aruncară la picioarele sultanului, care îi primi și îi ertă ca pe niște robi. Și le au pus domn pe Stefan Vodă feciorul lui Alexandru Vodă»¹. Astfel se coborîră și Moldovenii în starea acea de înjosire sub Turci, ca să li se impună un domn fără alegerea țării, în contra glăsuirii hatîșerifului din 1513. Cît de iute ajunsese Moldova pe sora ei mai mare Muntenia în valea plîngerilor, către care ămbele fusese aruncate, spre a se

1. *Ureche*, Letopisește, I, p. 164.

afunda acolo pentru mulți ani, pentru secolii, în mocipla tuturor mizeriilor!

Acest Stefan poreclit de popor *Lăcustă*, pentru multele lăcuste ce pustieră țara în vremile lui, ce și așa rămăsese pustie de la Turci, este arătat de Ureche ca fiul lui Alexandru Vodă. Bielski întărește spusele cronicarului, numindu-l *Stefan Alexandrowicz*. Alexandru nu poate fi altul de cât fiul cel mai vrîstnic al lui Stefan cel Mare, care după cum am văzut fusese însurat încă din timpul vieții tatălui său, de oare ce l'am găsit avînd un fiu Bogdan, care murise în 1480². Alt fiu al său, pomenit acuma pentru prima oară, este acest Stefan.

Stefan Lăcustă cum se așază în scaun, incheie un tratat de prietenie cu Polonia în 10 Februarie 1539, în care și dînsul, ca și predecesorii săi, este numit de Poloni «prietenul nostru cel sincer iubit»³, ceea ce se va fi făcut poate, nu atîta pentru el însuș, cât pentru Turcii care-l protegiuau, și interveniră de mai multe ori în favoarea lui la curtea polonă, pentru a regula daraverile rămase nelimpuzite încă de pe timpul lui Rareș⁴.

În timp ce Stefan al VI-le domnea, sprijinit pe puterea Turcilor care-i dăduse domnia, Petru Rareș închis în Ciceu, ducea o viață plină de primejdii; căci mai întăi însuș parcalabul acelei cetăți moldovenești, rînduit de mai înainte acolo de Petru Vodă, un boier numit Simion și un episcop Anastasie, care nu știm

2. Mai sus, p. 399. Paul Giovio, (Arh. ist., II, p. 37). *Istvanfi*, p. 221 și *Anton Verancius* (l. c. p. 85, vezi nota 39), fac din Stefan Lăcustă fratele lui Petru, deci fiul lui Stefan cel Mare, ceea ce nu poate fi exact, intru cât nu am întîlnit nici pe un copil al lui Stefan purtînd numele tatălui său. Codicele *Ossolinski*, manuscript citat de *Engel*, *Gesch. der Moldau*, p. 185, îl face fiul „de după gard” al lui Bogdan, adecă îl confundă cu Stefaniță domnul Moldovei, mort în 1527.

3. *Doghiel*, I p. 617.

4. *Inventarium*, p. 147.

cu ce împrejurare se afla lângă domn în Ciceu, concep idea de a-l da pe Petru Vodă, viu sau mort, pe mâinile lui Stefan Lăcustă. Petru însă aflând de viclenia lor, îi înșală și-i scoate afară din Ciceu, închizînd porțile după ei. De abia se mîntuise de trădători, cînd Ioan Zapolia, ce se stricase cu Petru de la încercările acestuia de a se da în partea Nemților, «se grăbi a-l asedia, crezînd timpul sosit pentru a-și răsufla trecutele ocări, făcînd tot odată o însemnată slujbă lui Soliman, și îndatorînd și pe noul domn moldovenesc, Stefan, care mulțămît de coroana ce dobîndise și liniștit prin protejura sultanului, era mai bun vecin pentru Transilvania, de cît turburătorul și nestatornicul Petru vodă»⁵. Asemiul ținu patru luni de zile, și Petru era hotărît să se improtimească pînă la cea de pe urmă picătură de sînge; dar garnizoana lui, amenințată toată cu moarte de Zapolia, la caz de luare silnică a cetății, începu a murmura, și a cere de la Petru Vodă închinarea. Petru vîzîndu-se silit, capitulă și se supuse lui Zapolia, care însă se vede că după o întrevvedere cu domnul moldovan, în care acesta puse în lucrare tot talentul seu de vorbire, se înduplecă la o purtare blîndă, ba chiar favoritoare față cu Petru Rareș. Singura condiție era înapoarea Ciceului, în stăpînirea ungurească, lucru la care Petru se plecă bucuros. Totuș Zapolia invoi lui Petru a sta mai departe în acel castel, pînă soarta lui se va alege.

Între aceste Lăcustă scrisese sultanului, rugîndu-l să ordone lui Zapolia să 'i dea pe Petru pe mâinile lui, căci pînă atunci Moldova nu s'ar putea liniști. În acelaș timp însă și Petru Rareș, vîzînd că alt mijloc de a redobîndi domnia nu poate fi de cît prin Turci,

5. *Paul Giovio*, *Arh. ist.*, II, p. 38.

pune pe soția lui Elena, care era fata unui prințipe sîrb, să scrie pe sîrbie o scrisoare la împărăție, în care arătînd remușcare pentru faptele săvârșite de el, cerea de la sultanul voie să se îndrepteze în persoană de cele ce comisese. Dregătorii turci care știau ce însemnă această cerere a lui Petru, și cît cîștig era să le aducă vizita lui la Constantinopole, stăruiesc pe lângă sultanul ca să erte pe fostul domn al Moldovei, și să 'i învoiască rugămîntea făcută. Sultanul cere atunci ca Petru să fie însărcinat cu o ambasadă, pe care Zapolia trebuia s'o trimită la Constantinopole. Rareș pleacă deci spre capitala împărăției în luna lui Ianuarie 1540, trecînd în 26 a acelei luni prin Alba Iulia, unde îl văzu Veranciu, care scrie despre el cătră regina Bona, că «era foarte vesel, fără vre o emoțiune și plin de o mare speranță, că și va redobîndi scaunul, neavînd nimic din omul lovit de o soartă protivnică». Totuși veselia lui era mai mult prefăcută, și în fundul inimei sale se lupta cu marea teamă a necunoscutului ce 'l aștepta la Poarta otomană. De aceea cînd veni vorba despre soția și copiii lui, «figura barbarului, spune acelaș Veranciu, se schimbă pe loc, și ochii lui se umplură de lacrimi»⁶.

Cunoscînd el modul cum trebuiau Turcii împăcați și aduși la reprimirea lui în scaunul Moldovei, el plecase încărcat de toate avuțiile sale, din care o bună parte provinea din acele luate de la Gritti cu ocazia prinderii lui. Ajungînd la Constantinopole, el caută întăi se cîștigue favoarea lui *Lufti-bei*, favoritul sultanului, căruia îi face cele mai scumpe daruri, între altele doue mărgăritare de mărimea unor pere, provenind și acele din averile lui Gritti, și care slujiră

6. *Antonius Verancius* cătră regina Bona din 24 Martie 1540, Monumenta Hungariae historica, scriptores, IX, p. 94.

ca cercei fiicei sultanului, la cununia ei cu Rustan pașa. Prin protegierea acelu mare dregător, Rareș obține o audiență la sultanul. Aice el «ținu o cuvîntare, in care desfășurâ cu atîta artă cauzele și urmările răsboaelor sale, lipsa vistieriei moldovenești, catastrofa lui Gritti, viclenia frăține-seu⁷, lui Stefan Vodă și a boierilor, vechile condițiuni a le hotarelor Moldovei cu Polonia, și in sfîrșit se scuzâ cu atîta elocvență, in cît tuturor le păru a fi un om persecutat de soartă fără dreptate. In adevăr ca un mare ostaș ce era el, nu putea să nu aprindă inimile cele viteze a le Turcilor, și el își atrase simpatia lor intr'un așa grad, in cît pașalele, chiar de nu ar fi fost corupți prin atur, tot încă ar fi apărât in toate chipurile pe acest viteaz, ilustru prin atîtea fapte și lupțîndu-se cu insuș goana fatalității». Totuș sultanul, probabil spre a'l putea stoarce pe Petru și mai bine, nu se rosti de o cam dată nici intr'un mod, ci îl relegâ in mahalaoa genoveză a Constantinopolei, unde Petru era incunjurat de mai mulți Unguri deosebiți, de Greci și comercianți Italieni, de la care fără inđoială cã imprumutase bani, «și chiar o samă de Turci îl vizitau, bînd vin in casa principelui, in cît prin amabilitatea și generozitatea sa, Petru Vodă ținea chiar in exil un fel de curte suverană»⁸.

In timp ce Rareș își dregea astfeliu trebile la Constantinopole, Moldovenii nemulțamiți cu domnia lui Stefan Lăcustă, se răscolase in contra lui, sub conducerea a doi boieri, Mihul hatmanul și Trotușan logofătul, ajutați de familiile boierești a le Găneștilor și

7. Am spus cã Giovio din eroare face pe Stefan Lăcustă fratele lui Petru.

8. Dupã spusele lui *Ureche*, *Letopisețe*, I, p. 164—166 și *Paul Giovio*. *Arh. ist.*, II, p. 38. Petru Rareș, care petrecuse mai mult timp la Constantinopole, știea turcește.

Arbureștilor⁹, care năvăliră cu parte oameni de rînd în foisorul din Suceava, unde odihnea Ștefan vodă, și'l străpunseră fără apărare. Boierii însă, cu toate că ucisese pe Ștefan vodă, nu vroiau cu nici un chip să revină la Petru Rareș, precum în deobște «poporul de jos doria întoarcerea lui Petru vodă, iar boierii, care îl uriau peste măsură, preferiau pe ori care alt principe»¹⁰. Boierii nu'l uriau pe atîta, pe cît se temeau de rășbumarea lui, fiind că nu numai îl părăsise pe timpul venirii lui Soliman, ci umblase chiar să'l dea pe mîinile lui.

Alexandru al III-le Cornea, 1540—1541. Răsculații chiamă deci la tron pe unul Alexandru Cornea. Acesta pretindea și el a fi de neam domnesc, după cum spune Paul Giovio, fără să arăte însă din al cui sânge se trăgea. Va fi fost un fiu natural sau un pretins fiu natural a unui domn anterior. În ori ce caz este însemnat că până aici se respecta principiul, că domnia nu se cuvinea să o aibă decît acei ce erau din vită de domn.

Petru Rareș aflînd la Constantinopol despre turburările din Moldova, cere de la Soliman să i se incredințeze iarăși domnia acelei țări, bine înțeles sprijinind noua sa rugăminte prin noue daruri, și mai bogate decît acele date pentru reîntrarea lui în grația sultanului. Alexandru vodă trimițînd și el soli la Poartă spre a fi întărit în domnie, Petru Rareș se silește în toate modurile a-i combate, «rugînd mai ales pe pașale să nu dea crezămînt originii celei domnești a înșălătorului, om cu totul de rînd, simplu instrument prin

9. *Ureche*, în *Letopisețe* I. p. 107. De la acești Gănești se trag deosebitele ramuri a le familiei moldovene *Ganea* și astăzi încă numeroasă.

10. *Giovio*, p. 39 : „multitudinis studia in Petrum verterentur; ex contra nobilitas ei vehementer infensa, quemcumque alium praefendum putaret.”

care boierii vroiau să'l despoae pe el de domnie»¹¹. Vezînd Alexandru și cu boierii că nu izbutesc la Poartă, trimit o solie la Carol al V-le și la regele Ferdinand, făgăduind închinare și cerînd ajutor vr'o 10,000 de ostași pedestrime; căci ei avînd 40,000 de cavalerie moldovenească, ar putea susține navala unei armate turcești, ori cît de mari. Spionii lui Petru vodă, aflînd de această ambasadă a lui Cornea, o raportară domnului lor, care se grăbi a o pune în cunoștința Porții. Soliman vezînd în Alexandru un trădător al intereselor turcești, se grăbi a incuviința cererea lui Petru, și a-l numi domn în Moldova¹². Ferdinand pe de altă parte răspinse propunerile domnului Moldovei.

Astfeliu rămăsese Alexandru Cornea și boierii să lupte singuri contra lui Rareș, care venia cătră Moldova, întovărășit de o puternică oștire turcească. Boierii îndată ce aflară despre întoarcerea lui Petru, părăsiră în mare parte pe Alexandru, lîngă care rămăseră numai acei ce'l adusesese din Polonia, hatmanul Mihai, logofătul Troțușanu, și boierii fără funcțiune Pătrașcu, Crasneș și Cozma. Petru orîndui armata lui spre luptă, și plecâ în contra lui Alexandru. De îndată ce el se apropiă, toți partizanii lui Alexandru îl părăsiră afară de Pătrașcu, care muri împreună cu stăpînul său Alexandru sub securea calăului lui Rareș. Numai unul s'a găsit dintre boierii moldoveni care să se hotărască a împărtăși cu domnul său și soarta nefericită, și nu'l părăsi ca ceilalți, spre a se închina soarelui ce răsăria. Atîta se corupsese încă de pe atunci simțimîntul onoarei la boierii moldoveni. Petru se preface a se împăca cu boierii, și jură chiar înaintea mitropolitului că va erta pe acei care îi greșise, și apoi ie în stăpînire scaunul Moldovei

11. *Paul Giovio*, p. 39.

12. *Idem*, p. 40. *N. Costin* notă la Ureche, *Letopisețe*. I, p. 168, nota 1.

pentru a doua oară, în Februarie 1541¹³. Cu tot acest jurământ, Petru își răsbună pe cîți-va din boierii cei mai turburători, anume pe hatmanul Mihu, logofătul Trotușan și pe boierii Crasneș și Cozma, învinuindu-i de trădare. Ureche chiar dă a înțelege că ei ar fi fost osîndiți pentru purtarea ce o avuse în timp ce Petru era amenințat de Soliman. Iată cît plătea jurământul unui domn în aceste timpuri de neagră ră credință. De aceea și bine îl judecă pe Petru ambasadorul francez din Veneția, spunînd că «dînsul va jura ori ce numai ca să fie primit, și apoi se va deslega el însuș»¹⁴.

Petru Rareș a doua oară, 1541—1546. Rein-torcerea lui în Moldova făcîndu-se prin Turci, însemna încă un pas făcut înainte în căderea țării sub ei. De aceea și videm că condițiile sub care Petru primește domnia sunt mai grele decît acele cu care Moldova se închinase împărăției otomane. I se impune să plătească pe an Porței cîte 12,000 de galbeni în loc de 3000, și anume nu mai mult cu titlul de *pescheș* (dar) ci cu acel de *haraciu* (tribut). Petru Rareș se mai obligă a ținea în țară 500 de călări turci, în chip de pază pentru persoana lui; în realitate însă ca o supraveghere a purtării sale, și să dea pe fiul seu ostateg la Constantinopole¹⁵.

Nu este indoială că și fără stăruințele lui Petru la

13. *Episcopul de Montpellier către Francisc I*, Veneția 15 și 20 Februarie, 7, 21 și 31 Martie și 30 April 1541, în Documente privitoare la istoria Romînilor, Suplement I, 1886. Documente franceze culese de Gr. Tocilescu și A. I. Odobescu, p. 3. Prin urmare data documentului lui Stefan Lăcustă reprodus în Arhiva Istorică a d-lui Hasdeu, I, 1, p. 125 ca din 5 Iunie 1541 este greșită. Trebuie să fie 1540.

14. *Ureche* în Letopisețe, I, p. 169. *Episcopul de Montpellier, către Francisc I*, 31 Mart 1541. Documentele citate, Suplement, I, p. 3, reprodus și în Arh. ist., I, 1, p. 158.

15. *Episcopul de Montpellier către Francisc I*, 15 Februarie 1541 l. c., reprodus în Arh. ist., I, 1, p. 157.

Constantinople, Turcii ar fi ajuns a se amesteca în Moldova în aceeași măsură în care ei se deprinsese acum de mult a interveni în Muntenia. Turcii văzuse că din regularea competițiilor la tron în Muntenia izvorise pentru ei o puternică vînă de cîștig. Se folosiră deci de cea întâi ocazie spre a supune la acelaș regim și pe Moldova. De aceea ei primiră cu brațele deschise pe acela pe care mai înainte îl numise «perfidul și afurisitul Petru voevod». De aceea uitară ei și resvrătirea lui, și toate greșelele comise împotriva sultanului, îl reprimiră în grație și-i dădură iarăși tronul, din care ei înșii îl alungase, pentru că doriau ca și Moldova să încapă în poziția robită, în care zăcea Muntenia sub a tot puternicia lor.

Dacă însă Turcii se folosiră de prilej, nu este mai puțin adevărat că domnul Moldovei îl oferă, mergînd singur la ei, cu pungile în mîni, și hrănind cu averile sale lăcomia și corupția turcească. Ori cum ar fi lucrurile, ne pare inviderat că dacă Turcii s'au amestecat în domniile noastre, dacă au ajuns mai tîrziu a le da celui ce oferea mai mult, vina acestei ingerenți fatale în viața poporului român, cade în partea ei cea mai mare asupra însuși acestuia, căci el era provocatorul, iar Turcii numai acci ce primeau bucuros asemenea rol. Ceea ce acuma făcuse Petru Rareș, îl îndeplinise cu mulți ani în urmă domnia muntenei, încă înainte de domnie acelei slugi turcești ce se numește Radu cel Frumos.

Nesiguranța urmării la tron produsă prin nenorocitul sistem electiv-ereditar, provoca desbinarea între deosebiții candidați. Aceștia ne putîndu-se învinge unul pe altul numai cu ajutorul partizilor din țară, alergau la străini: Unguri, Poloni și Turci. Pe cînd însă cei d'întăi, mai slabi, dobîndeau prin aceste intrigi și lupte ucigătoare, numai niște drepturi nomi-

nale, Turcii, mari și puternici, reduceau tot mai mult în robie corpurile sfîșiate a le țărilor romîne.

Odată cu reîntoarcerea lui Petru în scaun, o schimbare însemnată se făcu în părțile de peste munți. Zapolia murise în 22 Iulie 1540, lăsînd ca moștenitor un copil ce de abia văzuse lumina zilei. Ferdinand introduce îndată o armată în Ungaria, pe cînd regina văduvă Isabela, împreună cu episcopul Oradiei mari, Gheorghe Utjescevici sau Martinuzzi, trimit la Soliman după ajutor. Acesta după ce răspînge o solie a lui Ferdinand, care căuta să mîntină pacea, pleacă cu o armată în contra Germanilor. Sultanul pune mîna pe Ofen, și așază aici o garnizoană turcească, prefăcînd în moschee biserica catedrală. Astfeliu se prefăcu partea Ungariei până la munții Transilvaniei în pašalic, împărțit în 12 sangiacuri, și numai această de pe urmă țară rămase în starea ei de mai înainte, ca provicie tributară a imperiului otoman, sub domnia copilului Sigismund, episcopisit de muna lui Isabela, de episcopul Martinuzzi și de nobilul Petrovici¹⁶.

Prefacerea Ungariei propriu zise în pašalic produse în Germania o spaimă neauzită. Propășirea puterei turcești părea neînălăturabilă, și Germanii prevedeau cu îngrozire timpul cînd în însuși țara lor va străluci semi-luna pe turnurile bisericilor. Dieta imperială ținută în 1542 în Spira, ie de astă dată o hotărîre neașteptată, în starea de destrăbulare și de neunire în care putrezia pe atunci imperiul, mîncat de rivalitățile principilor, sporite prin acele religioase. Se votează anume un ajutor îndoit în contra Turcilor: 40,000 de pedestri și 8,000 de călări. Pentru a păstra unirea trebuitoare operațiunilor răsboinice,

16. *Zinkeisen*, II, p. 835 și urm.

dieta ordonă ca preoții catolici și predicatorii protestanți să se abțină de la ori-ce propagandă sau hulire religioasă, și se investește pe marchizul de Brandenburg, *Ioachim*, cu comanda supremă a oștrei sculate contra necredincioșilor¹⁷.

Marchizul de Brandenburg se gîndi îndată, pentru a da întreprinderii sale toți sortii izbîndei, a atrage în legătură contra păgînilor pe domnul Moldovei, Petru Rareș, care avea o reputațiune făcută de principe puternic, pe lângă cunoștința ce el trebuia să o aibă despre afacerile turcești. Rareș îmbiet de comandantul suprem german la o alianță contra Turcilor, de și supus al lor și restituit de ei în scaunul Moldovei, nu putea refuza această legătură din mai multe cauze: Mai întai el știe bine că proteguirea Turcilor nu era de cît o robie; apoi dacă Germanii ar fi izbutit în contra Turcilor, în ce poziție critică l'ar fi pus refuzul seu de a lua parte la alianța ce dinșii îi propuneau? În sfîrșit se mai gîndea el că față cu Turcii, cei mai îndepărtați și mai puțini iscoditori în trebile politice, va izbuti a ascunde manoperile sale, în cît va putea acoperi poziția lui față cu ambii dușmani, până la momentul ce ar hotări soarta răsboiului într'o parte sau în alta.

De aceea el încheie în 1 Mart 1542 un tratat cu electorul de Brandenburg, în care el motivează pe fapte nu prea exacte trecerea lui în partea creștinilor. El spune, că «tiranul turcesc împăratul Soliman a năvălit ca un dușman în anii trecuți în țările noastre cu putere și cu oaste mare, și pre noi legîndu-ne ne luă cu sine la Constantinopole(?) și ne puse la închisoare și ne despoie și ne lipsi de bunurile, castrele și posesiunile noastre, și aceea ce și mai

17. *Zinkeisen*, II, p. 848.

mult ne doare pe noi și pe poporul nostru, ne supu-se sectei sale mohamietane» (!!). Această expunere ne-exactă a unor împrejurări altfelu petrecute căuta să justifice, poate până și în ochii lui Petru, trădarea pe care el o punea în lucrare față cu sultanul, care l restituisese în scaun. Petru se obliga către marchizul ca în tot cursul războiului, să țină în anumite locuri iscoditori, care să pîndească planurile și să raporteze puterile Turcilor, «și dacă împăratul Turcilor ar veni el singur în persoană, și noi cu supușii noștri și cu alți cîți-va pe care îi v'om putea trage în partea noastră se va întîmpla să fim cu Turcii, și timpul ni se va părea a fi oportun, atunci noi împreună cu supușii noștri, precum și cu ceilalți ce vor fi cu noi, vom întoarce toate puterile și oastea noastră, și vom trece în partea oastei creștine, și-i vom da ajutor, și de va fi numai prin putință, *pre însuși împăratul Turcilor în persoană, viu sau mort, îl vom da pe mîinile prea lumnatei domniei sale căpitanului suprem al războiului*»¹⁸. Marchizul se obliga la rîndul lui către Petru ca să-i răspundă «după terminarea afacerii, într'un timp hotărît, o sună însemnată de galbeni ungurești în aur, de greutate bună și dreaptă, așa precum mai pe larg se cuprinde în cartea prea lumnatei domniei sale, care se află în păstrarea noastră». Afară de aceasta marchizul se mai îndatora a «lucra la maiestatea sa împăratul Romanilor și la celelalte staturi a le sacrului imperiu, ca noi și țările noastre să fim uniți, legați și intrupați pentru tot deatna cu sacrul imperiu roman, și purtînd noi și urmașii noștri sarcinile imperiului, să căș-

¹⁸ Documente extrase din Arhivul secret din Berlin în *Papiu*, Tesaur, III, p. 13-14, „et quantum possibile ipsum Turcarum imperatorem suae illustr. dominationi ut supremo belli capitaneo vel vivum vel mortuum personaliter praesentabimus“.

tigăm stat și scaun în imperiul roman, vrednice de starea noastră». Această condiție pune mai ales în lumină ghibăcia lui Rareș. El nu intra în vasalitatea împăratului german, ci în legătura cea mai slabă a federațiunii germane, în care el știe că nu va pierde neatîrnarea, ce pe fie ce zi era tot mai rău știrbită prin uzurpările Turcilor. În sfîrșit se mai obliga Petru Rareș ca să procure armatei imperiale 30,000 de capete de vită, «cu preț drept și cuviincios», și marchizul îi făgăduia că se va interpune spre a împăca daraverile neisprăvite, ce se aflau între Polonia și Moldova.

Cu toate că prin tratatul încheiet se vede că marchizul făgăduise lui Petru o sumă de bani însemnată, videm că el se împrumută de la domnul Moldovei, cu cifra indestul de mare pentru acele timpuri, de 200,000 de florini ungurești, declarînd că i-a primit, 100,000 în bani, iar 100,000 în vite, care vînzîndule prin credinciosul seu în Iaroslavia, le-au prefăcut în bani. Obligațiunea lui Ioachim pentru această sumă către Petru este puternic legată, îndatorîndu-se marchizul a răspunde la vreme de neplată cu toate bunurile sale și acele a lor sei, și chiar cu trupurile lor, a renunța la ori-ce excepțiuni, precum aceea că banii nu s'ar fi numărat, sau acceptilația, sau novația, sau soluția, sau invoiala de a nu răspunde datoria, îndreptățînd pe Petru din cauza îndepărtării a putea și vinde la vreme de nevoie obligația către ori cine¹⁹.

Am văzut că marchizul se lega prin tratatul seu a răspunde lui Petru o sumă de bani «după terminarea afacerii», precum se cuprindea în cartea deosebită a marchizului. Afacerea era prinderea și tradarea sultanului în mîinile împăratului. Ca mulțămită pentru

19. Obligația din 24 Iunie 1542 în *Papiu*, III, p. 16-19.

această slujbă, Ioachim se îndatora a răspunde lui Petru printr'un act din 29 Iunie 1542, suma însemnătoare de 300,000 de galbeni, și în curînd după aceea găsim o altă obligație din 6 Iulie, în care marchizul se obligă către Petru, «în caz cînd oare care lucruri vor izbiti sau vor aduce nu puțină siguranță imperiului german și creștinătăței», să 'i răspundă suma într'adevăr enormă de 500,000 de galbeni. Prin această de pe urmă obligație marchizul se mai lega a plăti lui Petru, în bani sau panură, vitele ce acesta le va trimite armatei, a'l face să fie primit în confederația germană și a'l împăca cu Polonia²⁰.

Este inviderat că obligația de 500,000 de galbeni, au înlocuit pe cea de 300,000 și că ambele aceste erau o datorie a marchizului către Petru, condiționată prin trădarea lui Soliman de către Petru în minile Germanilor.

Obligația cea d'întăi conținea din contra recunoașterea unui împrumut făcut parte în bani, parte în vite lui Ioachim. De aceea în procesul ce se naște după moartea lui Petru Rareș, pentru plata datoriei către domnul Moldovei, videm figurînd numai obligația cea de 200,000 de fiorini, și nu celelalte care rămăsese fără cauză²¹.

Încercarea lui Petru de a scutura jugul turcesc prin o legătură cu Nemții nu ajunse însă la nici un capăt. Expediția Germanilor se compromise cu totul la asediul Pestei, și puterea Turcilor iarăși se întinse atot stăpînitoare pe întreaga Ungarie.

Folosindu-se de incurcăturile Transilvaniei, Petru Rareș urma chiar în timpul tratărilor cu Nem-

20. Aceste două obligații, deosebite de cea din 24 Iunie, sunt: cea de 300.000 de galbeni din 29 Iunie 1542, și cea de 500.000 din 6 Iulie acelaș an. Vezi *Papiu*, III, p. 19-23.

21. *Papiu*, document din 1504, *Tesaur* III, p. 23.

ții jocul seu duplu in privirea Turcilor, pe care'l putea acoperi chiar față cu Nemții prin aceea că ar trebui să păstreze increderea dușmanului, spre a putea indeplini urieșa indatorire luată asupra-și, de a trăda pe sultanul însuș, viu sau mort, in minile Nemților.

Astfeliu face el, in 1541 in timpul expediției lui Soliman contra Budei, împărăției turcești o insemnată slujbă, cu prinderea voevodului de Transilvania, *Mailat*, care se revoltase contra urmașului lui Zapolia și deci și in contra Turcilor, și vroia să dea Transilvania regelui Ferdinand. Pe cînd Turcii sub Mohamed pașa mergeau cătră Buda, spre a despresura cetatea de asediul lui Ferdinand, Petru Rareș împreună cu Radu Paisie ajută lui Ahmed sangiacul Nicopolei ca să pătrundă in Transilvania spre a stîmpăra răscoala. Mailat se inchide in Făgăraș. Petru Rareș pătrunde pe la Oituz in Transilvania și ajungînd sub zidurile cetății, trimite la Mailat niște vorbitori care să-i propună pacea, spunîndu-i că Soliman el însuș ar inainta asupra Budei, și că deci ar fi mult mai înțelept pentru el de a intra in grațiile sultanului, decît a cerca să se improtivească neinvinsei sale puteri. Mailat cere atunci pentru siguranță să i se trimită ca ostatec pe fiul sangiacului Ahmed. Dînsul se scuzază că nu ar putea-o face, fiind că ar fi destinat slujbei lui Soliman, dar că-i va trimite doi pași, acel din Vidin și acel din Silistria, care fusese distinși de însuși Soliman. Turcii însă trimit in cetate pe doi oameni de rînd imbrăcați in vestminte aurite, incinși cu spade indoite, de asemenea impodobite cu aur, și astfeliu induc pe Mailat a veni in lagărul turcesc. Aici Petru Rareș vechiu cunoscut îl pofti la sine pentru a-l ospăta. Mailat inferbîntat prin petrecere, fu zădărit de tovarășii lui Petru prin vorbe mușcatoare, apoi trecură la atîta necuviință și bătae de joc încît Mailat, om din fire iute, sări de la

masă furios, punînd mîna pe sabie. Moldovenii se aruncă asupra lui și îl leagă. Pe cînd Mailat se sbuciuma, supraveni Ahmed, care mascîndu-și mulțămirea, se prefăcu a dojăni pe Petru Vodă pentru că ar fi înfrînt legile ospetiei, și ar fi espus morței pe floarea Turcilor, trimiși ostateci în Făgăraș. Petru Rareș însă îi răspunse cu un prefăcut despret, că prinderea lui Mailat avea cauze foarte grave, și că va fi trimis neatins la Constantinopole, «unde într'adevăr voevodul fu și expedit, și 'și duse restul miserabilelor sale zile în închisoarea celor șapte turnuri»²². Fără indoială că această cursă fusese convenită între sangiacul turc și domnul Moldovei. Cînoscînd meșteșugul lui Rareș, pus odată în aplicare la prinderea lui Gritti, nu vom sta la indoială a atribui lui Petru iscoada acestei trădări.

Petru Rareș se întorsese astfelu cătră Turci, vîzînd cît de slab duceau Nemții lupta contra Turcilor. După ce expediția germană cade cu totul la asediul Budei, în 1542, Petru Rareș își îndreaptă purtarea lui în totul conform cu interesele turcești. Anume episcopul Martinuzzi vroia să rîpească la el toată puterea, ce era împărțită de o cam dată cu regina mumă și cu sfetnicul Petrovici. Martinuzzi incepu a se apleca în partea Nemților, spre a căpăta un sprijin în contra influenței turcești. El nu mai trimite tributul de 10,000 de galbeni, pe care Ardealul îl răspundea Turcilor.

Petru Rareș primise de la sultanul, ca mulțămită pentru prinderea lui Mailat, îndărăt cetățile sale transilvane, de care el fusese deposedat în urma întîmplărilor din 1538. Izabela însă cu tot ordinul sultanului, refuză a i le înapoi. Domnul Moldovei pre-

22. *Istvanfi*, p. 243, combinat cu *Paul Giovio* (Arh. ist., II, p. 27), care însă pune greșit această prindere a lui Maelot în 1528, în domnia întâi a lui Petru Rareș. Mai vezi și *Zinkeisen* II, II, p. 844. *Ureche* (Letopisețe I, p. 170). spune că Mailat ar fi fost prins în urma unei bătălii pierdute de el cătră Petru Vodă.

textînd a apăra interesele sultanului, și a pedepsi pe Ardeleni pentru neplata tributului, în realitate însă spre a-i sili la restituirea cetăților sale, năvălește cătră sfîrșitul anului 1542 peste munți. Că Petru Rareș se supărase pe Unguri pentru nerestituirea cetăților sale, cu tot ordinul sultanului, se vede de pe aceea, că atunci cînd el esă din Suceava, jură «că nici odată va mai vroi binele Ungurilor trădători și perfizi, ei mai curînd stăpînului seu prea milostiv, împăratului Turcilor și poporului seu, care ei nu sunt păgîni ei adevărați creștini»²².

Guvernul Transilvaniei, vîzînd cumplitele pustieri făcute de Petru în țară, se hotărește în 1544 a-i restitui posesiunile ce-i aparținuse; dărimă însă cetățile Ciceul și cetatea de Baltă, și i le inapoeste numai astfeliu, împreună cu ținuturile incunjurătoare²³.

Cu toate aceste Petru știu să dee incursiunii sale în Ardeal o astfeliu de coloare, în cît să nu se strice cu Nemții. Este probabil că purtarea indoicnică a lui Martinuzzi, care în acelaș timp pe cînd cerea ajutorul lui Ferdinand contra Isabellei și a partidei turcești, era în corespondență cu Soliman și se scuza cătră el că nu ar putea porni în contra lui Ferdinand, din cauza năvălirii lui Petru Rareș²⁴, înlesni acestuia întreținerea bunelor relațiunii cu împărăția germană. Astfeliu la mărirea fiicei lui Ferdinand, Elisabeta de Austria cu Sigismund August în 1543, un ambasador moldovenesc apare cu daruri la curtea Austriei²⁵.

22. Document din 1542 comunicat în extract de Dl. Hasdeu, în Columna lui Traian. 1874, p. 129. Vezi tot acolo și alte extracte care confirmă această expediție

23. Analele secuești în *Sincai*, II. p. 183.

24. *Simigianus* în *Papiu* introducere la doc. din Berlin, Tesaar, III. p. 11.

25. *Fontes rerum austriacarum. scriptores*, I. p. 360, citat de *Picot*, *Chronique d'Ureche*. p. 351.

Petru Rareș se întorsese însă pe deplin la supunerea turcească, văzînd încercările sale de a scutura jugul lor cu ajutorul german eșite la nimic. În 1545 îl găsim trimițînd pe doi boieri *Cosma Șeptilici Ghen-ga*, jîtniceriul de Succava și *Nicolai Burlă*, staroste de Șipin, la Moscva ca să cumpere de acolo «blăni de samur, dinți de pește și alte lucruri, menite să imblinzească prin daruri pe sultanul turcesc»²⁶. Marele duce al Litvaniei dă solilor lui Rareș cartea pentru libera lor trecere prin statele sale, face dreptate și la alte cereri ale lui Petru, precum pentru punerea în judecată a doi neguțitori litvani, care nu vroiau să plătească prețul de 3,000 de galbeni, datorit pe 1000 de boi; se folosește însă de prilej spre a se plînge lui Petru, că ar împiedica pe neguțitorii Armeni și Evrei ce ar trece prin Moldova cu cai turcești, și le-ar lua caii. Petru văzînd bunele dispoziții a marelui duce față de sine, trimite curînd după aceea pe un umblător al său, Avram Banilovski gramaticul, «dorînd și cerînd cu stăruință ca supușii săi fugiți din Moldova, în urma mai multor fapte rele și care se ascundeau în Litvania, anume, *Gliga* fiul lui *Arbore* și *Ioan Crasneș*, fugiți din Moldova cu două călugăriți, *Văscan* nepotul de frate al lui *Șerpe* cu tovarășul său *Toader*, *Tăutul* fiul lui *Pătrașcu* cu tovarășul său *Văscan* și *Vlad* om de jos»²⁷, să fie predați pe mîna acelui Avram, omul voevodului. După cît se vede această rugămînte a lui Petru nu fu îndeplinită, din cauză că nici Petru nu dăduse urmare cererii marelui duce privitoare la neguțitorii de cai turcești. Trimisînd marele duce în 16 Ianuarie 1546 pe un sol al său Vilomovski, cu o scrisoare prin care ducele

26. Relația despre ambasada lui Petru Rareș la Sigismund August mare principe al Litvaniei din 1545 în Arh. ist., I, I, p. 33.

27. Document din 1545 în Arh. ist., I, I, p. 35.

se tînguia pentru nedreptățile suferite de supușii sei în Moldova, Petru îl pune la opreală, pretextînd că tot astfel ar fi fost tratați și solii sei în ducatul Litvaniei²⁸; însă aceste începuturi de neînțelegeri nu au o mai departe urmă, căci Petru Rareș moare în Septemvrie 1546²⁹.

Petru Rareș este fără îndoială cea mai puternică odraslă a lui Ștefan cel Mare, acela dintre urmașii sei care se apropie mai mult de natura și caracterul lui. Neastîmpărul, care frămînta întreagă această familie, se vede sădit și în sufletul lui Petru Rareș. În tot decursul domniei sale nu au avut un moment de liniște. Neconținut ocupat cu planul de a-și mări țara, el provocă dușmănia Ungurilor, Polonilor și a Turcilor. Pe cînd însă tatul seu știuse meșteșugul de a înșira pe acești dușmani unul după altul, și a-i bate pe rînd, Petru mai puțin gîlbaciu, îi stîrni de o dată pe toți în potriva lui, și căzu sub povara înmulțitei lor urgii. Pe lîngă că el se arată mai puțin politic, îl aflăm și mai slab general, în cît fără îndoială că planurile sale erau mai mari de cît mijloacele sale personale. Dacă însă îi lipseau însușirile cele mari a le tatălui seu — cruzimea, călcarea cuvîntului, ipocrizia și înșălarea înfloriau în sufletul lui cu o splendoare neauzită. El aplică adese ori în viața lui metoadele piezișe pentru a ajunge scopurile sale, și trădarea a fost pentru el adese ori preferabilă unei lupte fâțișe. Așa a făcut cu Gritti, așa cu Mai-lat, așa cu boierii cărora le jurase iertare în mîinile

28. Scrisoarea lui *Sigismund August* către *Petru Rareș* din 16 Ianuarie 1546, reprodusă în extract de *Șincai*, II, p. 184.

29. *Ureche*, Letopisețe, I, n. 172. Engel pune, nu știm după ce izvoare, luna April (Geschichte der Moldau. p. 187). Inscriptiile mormintale de la mănăstirea Pobrata, unde Petru este îngropat, nu dau data morței. Vezi *Melchisedec*, Notițe istorice și arheologice adunate de la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova, București, 1885, p. 154.

mitropolitului. Ureche face despre el un portret cam lingușit, cînd spune că: «era cu adevărat feciorul lui Ștefan Vodă celui Bun, că intru tot sămăna tătineșeu; că la răsboac îi mergea cu noroc, că tot au izbîndit, și multe lucruri bune și dumnezecești apucase de făcea. Țara și moșia ca un părinte o socotia; judecata cu dreptate o făcea. Iar la sfat era om cuvios și la toate lucrurile îndrăzneț, și la cuvînt gata a da răspuns, de 'l cunoșteau toți că 'i harnic să domnească țara»³⁰. Cu toate acestea Petru Rareș era un domn cu o mare vază în lumea politică orientală. Am văzut că atunci cînd Turcii vroise să 'l doboare, însuș sultanul Soliman nu găsește de prisos a se pune în fruntea expediției sale, și cînd liga creștină vroeste să se injghebe în contra Turcilor, tot la Rareș ca trebui să recurgă. Apoi episcopul de Lund, cînd spune despre Petru că e un domn foarte puternic, reproduce opinia întregii Ungarii despre el, din care o parte, Transilvania, simțise în repetite rînduri ascuțișul acestei puteri. Moldova pe timpul lui Rareș nu era încă departe de Ștefan cel Mare, și puterea desvoltată în ea de marele domn era încă în picioare; apoi reputația pe care acesta o lăsase țării sale se răsfrîngea încă asupra urmașilor.

Petru Rareș fu însurat de două ori: întâi ținu pe *Maria*, despre care nu știm din ce neam era. Este probabil că el o luase încă înainte de a fi domn, căci ea moare doi ani numai după suirea lui în tron, în 28 Iunie 1529, și este înmormîntată la mănăstirea Putna³¹. A doua soție a lui fu *Elena*, fiica lui *Ioan Eraclide* coborîtor din *Gheorghe Eraclide* principele Serbiei³². Despre dînsa am văzut cum Ureche spune,

30. *Ureche*, Letopisește. I, p. 172.

31. Vezi inscripția ei mormîntală în *Arh. românească*, II, p. 308.

32. Vezi Genealogia lui Iacob Eraclide Despotul în *Arh. ist.*, I, I, p. 99.

că fiind sîrboaică, scrise din cetatea Ciceului, pentru barbatul ei, o scrisoare pe limba sîrbească către sultanul Soliman.

Cu Maria, Petru Rareș avu un singur fiu, a cărui nume s'a păstrat : *Bogdan*, amintit în mai multe hrisoave dintre anii 1528—1534³³.

Elena născu lui Rareș 5 copii : trei băieți și doue fete. Băieții sunt :

Ilie și *Ștefan*, citați tot deauna împreună în toate diplomele, și care ămbii domniră după el³⁴.

Al treile fiu, *Constantin*, citat în diplomele din 1546, alături cu *Ilie* și *Ștefan*, și despre care episcopul Veranciu, solul regelui Ferdinand la Constantinopole, ne spune că trăind la Constantinopole, dat de Petru ca ostatec după reintegrarea lui în domnie, fu otrăvit mai tîrziu la 1554 în vîrstă de 17 ani, după uneltirile lui Alexandru Lăpușeanu. Veranciu spune în epistola pe care o scrie în ziua de 30 Iuni acel an către regele său, că pe cînd îl petreceau la mormînt un mare număr de Greci, Turcii se răpeziră, smulseră pe mort din minile creștinilor, pretinzînd că ei au drept a-l îngropa după legea turcească, intru el ar fi făgăduit că la majoritatea lui va trece la religia mahometană³⁵.

Fiii cele sunt : cea mai mare *Buxanda* arătată ca fiică a lui Petru Rareș de genealogia lui Iacob Heraclide, de cronicari și de o inscripție de la mănăstirea Secul pusă de ea pe mormîntul fratelui ei Ștefan, care

33. Pomenit în documentele din 4 Mart 1528 (*Melchisedek*, Cron. Rom., I, p. 159), 22 Mart 1528, (*Papiu*, III, p. 47), 3 Mart 1530 (Arh. ist., I, p. 132), 11 April 1533, (*Wickenhauser*, p. 78), și 1534 (Idem, p. 79).

34. Pomeniți în documentele din 22 Mart 1535 (*Melchisedek*, Cron. Hușilor, p. 18), 14 Mai 1546 (Idem, p. 21), 1546 (Idem, Chron. Rom., I, p. 176), 17. Mai 1546 (*Wickenhauser*, I, p. 82), 30 Mai 1546 (Uricarul II, p. 251).

35. Monumenta Hungariae historica, reproduc de *Papiu* III, p. 48.

sună : «doamna Ruxanda, fiica lui Ioan Petru Voevod, iar doamnă lui Alexandru Voevod (Lăpușneanu) au infrumusețat acest mormint fratelui seu Ștefan voevod, care s'a strămutat la vecinicile lăcașuri in anul 7060 Sept. 1 (1552)»³⁶. *Despina* sau *Kiajna* (acest din urmă nu este decît traducerea slavonă a numelui grecesc al Despinei) care se vede a fi fost fiica lui Petru, din genealogia lui Petru Rareș intocmită de un pretins nepot de fiu al lui Petru Rareș, născut in Ungaria, Wolfgang voevod³⁷.

In afară de acești urmași legiuți ai lui Petru, izvoarele ne a mai păstrat și numele unui fiu natural, care domnește mai târziu sub numele de *Iancu vodă Sasul*, care se dă într'un document din 1580 drept fiul reposatului Petru Voevod, ce nu poate fi altul decît Petru Rareș³⁸. Acesta nu era Sas cum spun cronicile noastre, ci fusese născut de Petru cu o săsoaică din Brașov, in timpul excursiunilor sale din Transilvania. Mai mulți Sași contimpurani incredințază lucrul in *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, care spune că «Iancul fusese crescut din copilărie in cetatea Brașovului, avînd de părinte, după cum se credea, pe unul *Weiss Iörg*, curălaru ; alții vroiau ca tatăl seu să se fi numit *Mysen Thyssen Hannes*, acărui măestrie o și învățase. Iancu cînd ajunsse vrîstnic, aflînd pe corpul seu oare care semn, i se spuse de muma sa *Caterina* că era fiul unui voevod, lucru pe care dînsul aflîndu-l, și deschizîndu-i-se mari perspective, invoi să fie exclus de la moștenirea părintească, spre a-și căuta norocul sămănat in leagănul lui. Plecînd

36. *Melchisedek*, Notițe istorice și archeologice, p. 27.

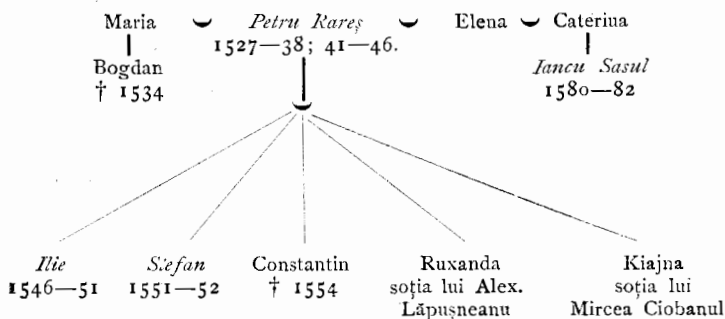
37. Asupra acestuia și a preinsei sale coborîri din un fiu al lui Rareș *Bogdan-Constantin*, neadeverit prin nici un document, vezi *Papîu III*, p. 47—49.

38. *Arh. ist. I*, I, p. 127.

la Constantinopole el arată semnele, și după mai mult timp a fost ridicat la principatul Moldovei»³⁹.

Cu Petru Rareș se sfîrșesc luptele, care căutau să *măntîină* neatîrnarea țărilor romîne, începute de primii lor domni. De la el înainte se inmormîntă și neatîrnarea Moldovei, sau mai adevărat încă, această frîntură din osul lui Ștefan cel Mare o duse el la mormînt. În șirul acestor lupte, cu atîta mai însemnate cu cît mai restrînsă era întînderea poporului ce le purta, Muntenia căzuse cea d'întăi, încă de mult, de sub Mircea cel Mare, care se plecase Turcilor în 1411, și acuma sub Petru Rareș, mai bine de 100 de ani după aceea, venise și rîndul Moldovei. Nenorocirea vroi ca aceste două țări să lupte pe rînd în contra puterii otomane, și să fie zdrobite una după alta, în loc de a-și da mîna spre o comună impotrivire. Singura dată cînd aceasta s'ar fi putut întîmpla, pe timpul lui Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș, unirea fu zădărnicită prin o nenorocită dușmănie. Nu numai atîta, dar Vlad Țepeș fiind înlăturat din tron pentru

39. *Chronicon Fuchsiö-Lupino-Oltardinum*. Coronae 1847, I. p. 71. Iată tabloul familiei lui Petru Rareș.

a face loc altora, aceștia puseră puterile Munteniei în slujba Turcilor, tocmai spre a răpune Moldova, încet ast-feliu în loc de unirea țărilor surori, întâlim la începutul existenței lor ura și dușmănia desbinându-le și pornindu-le una asupra celeilalte.

Cit timp trebuia să treacă până să ajungă ele a se convinge că alipirea lor într'un singur gând, mai apoi într'un singur corp, era singurul lor liman de mîntuire!

Am văzut pe Ștefan cel Mare că după ce pierde Chilia și cetatea Albă în mîinile Turcilor, se silește să le recîștige. Așa făcură și țările romîne. De și căzute la pămînt nu scăpase spada din mîini, și trebuiau să o mai ridice încă de două ori, odată în fie care din ele, spre a *redobîndi* pierduta neatîrnare. Întreprinderea era invederat mult mai grea, decît a păstra ceea ce avusese. Totuși, pentru onoarea neamului românesc, și această ultimă datorie fu încercată, de Ioan vodă cel cumplit în Moldova, în Muntenia, într'un chip mai măreț încă, de Mihail Viteazul.

După ce această de pe urmă lance va fi frîntă pe mormîntul libertății țărilor romîne, vuetul armelor va amuți pentru lungi secolii, sau dacă va mai răsună va fi nu spre a păstra, ci numai spre a destruge și ceea ce mai rămăsese.

În volumul pe care 'l ineheiem, am expus prima parte a epocii eroice a țărilor romîne; în acel ce va urma vom desfășura pe cea de a doua.

SFÎRȘIT.

